

[Deel 1] Helmut

Geboorte. Zijn moeder knuffelt en koestert hem en geeft hem zijn eerste maal. Gelukkig met dit leven in haar armen dat ze al die maanden binnenin zich heeft gevoeld. Hij is een ietsje prematuur, maar niet te klein, en zijn kleine vuistjes grijpen zich vast aan haar vingers. Ze kent hem al en houdt van hem. De artsen nemen haar man apart wanneer hij komt, zo van zijn werk. Snijden hem de pas af nog voor hij bij de deur naar de zaal is. Anders dan zijn vrouw krijgt hij geen kans zijn zoon te zien en hem als volmaakt te voelen: van hem te houden voordat hij zijn gebrek kent.

De jonge ouders krijgen te horen dat het een aangeboren afwijking is, maar geen ernstige. Simpel gezegd, hun zoon mist een spier in zijn borst. Als hij regelmatig heilgymnastiek krijgt zal hij zeker kunnen schrijven en alle dingen kunnen doen die het dagelijks leven vraagt. Hoewel hij waarschijnlijk nooit zijn rechterarm tot boven schouderhoogte zal kunnen opheffen of handenarbeid verrichten, hoeft het ontbreken van een borstspier geen handicap te zijn. Hij zou zelfs op den duur aan sport kunnen doen, maar ze moeten hun verwachtingen niet al te hoog stellen.

Thuis houden ze de kleine nauwlettend in het oog terwijl hij kirt en trappelt in zijn lade-als-wiegje. Zijn gekromde ledematen en lange tenen, plooitjes van nieuwe huid. Hij is mooi en de prille ouders lachen naar elkaar, ieder grif bereid om te lachen als de ander het doet. Ze trekken hun zoon zijn hemdje uit en onderzoeken zijn borstkasje en zijn rechteroksel terwijl hij beweegt. Hij is aan de ene kant magerder dan aan de andere, dat is waar. Maar beide armpjes pompen even krachtig wanneer hij wordt gevoed of gekieteld en hij is robuust en levendig.

Mutti roept: er mankeert hem niets. Papi slaat zijn armen om haar

heen, zijn ogen gericht op zijn zoon. Samen zitten ze lange tijd op het bed, ademend terwijl de baby slaapt. En ze noemen hun jongetje Helmut, blije natuur, want zo zien ze hem. Volmaakt genoeg, en dat is precies goed.

Het leven tussen twee oorlogen is hard: voedsel eenvoudig, luxe schaars, woonruimte klein.

Helmuts Papi is een veteraan, en hoest nog steeds, 's nachts en in de herfst, wanneer het vochtig weer is. Hij is ouder dan zijn vrouw en dankbaar voor zijn kans op geluk, dus hij verlaat het huis vroeg, elke dag, en vindt telkens weer werk. De woning waarin hij thuiskomt is altijd schoon, en ten minste één van de twee kamers is verwarmd. En aangezien Helmuts Mutti een gewiekste huisvrouw is, staat er altijd iets op tafel.

Beide ouders zijn heel gelukkig met hun ene kind en nemen maatregelen om er geen meer te krijgen, bedelven Helmut, die veel vaker lacht dan huilt, met hun liefde. De matras die ze gedrieën delen is breed en warm, en hoewel hij nu praat en loopt, lijkt een apart bed voor Helmut overdreven, onnodig, beschemend. Op de vensterbank kweekt Mutti kruiden en bloemen die haar zoon mag verzorgen en als Papi niet te moe is wanneer hij thuiskomt, zingt hij een paar slaapliedjes voor de jongen. De oefeningen 's morgens en 's avonds zijn een spelletje dat Helmut met zijn ouders speelt. Hij moet denken dat alle jongens dat doen, om net zo sterk te worden als hun vaders. Dat alle gezinnetjes zo gelukkig zijn.

In de warme zomers van zijn eerste kinderjaren neemt Helmuts Mutti hem mee op de lange reis naar de noordkust, terwijl zijn vader aan het werk blijft in de stad met wat hij maar kan vinden. Binnen een week is Helmut bruinverbrand, en zijn haar zonblond. Hij speelt bloot in het ondiepe water met andere kinderen en Mutti kan het goed vinden met andere moeders op het strand. Ze vestigt nooit de aandacht op de borstkas van haar zoon, of op zijn arm, en wanneer de andere vrouwen niets lijkt op te vallen, babbelt Mutti vrijer, ontspant zich, ligt op haar rug en geniet van het gezelschap en de zon.

Zomernachten in logementen vol fluisterende moeders. Verhaaltjes voor het slapengaan, confidenties en gedeelde sigaretten bij een raam, open naar de warme donkere hemel.

Helmut voelt zijn moeder in bed klimmen, ruikt de verse rook in haar haar. Sluit zijn ogen weer, valt weer in slaap. Duim in zijn mond, zand onder zijn nagels, zoute strandsmaak op zijn huid.

Helmuts vader heeft vast werk gevonden bij Herr Gladigau, die de fotowinkel bij het station heeft. Drie of vier dagen per week, inkomen verzekerd. Papi laadt de camera's, houdt de donkere kamer schoon, verwisselt de chemicaliën en past op de winkel wanneer Herr Gladigau ergens naartoe moet. Gladigau is gesteld op zijn nieuwe werknemer, vertrouwt hem. Hij is kinderloos, weduwnaar, en geniet van het contact dat hij heeft verworven met een jong en gelukkig gezin. Hij kan niet zoveel betalen als hij graag zou willen, zoveel als Helmuts gezin nodig heeft. Als tegenprestatie biedt hij aan een fotoreportage van het gezinsleven te maken. Eén portretzitting per zes maanden is aanvankelijk de afspraak: zolang het joch jong is en snel groeit. Mutti is enthousiast, Papi licht verlegen, maar ook gestreeld. Ze stellen de eerste keer poseren vast voor de volgende week.

Op de door Papi uitgekozen afdruk staat Helmut op zijn vaders knie en wijst met zijn rechterarm naar Herr Gladigaus sierpalmen die links op de foto staan, naast zijn moeder. Beide ouders kijken lachend naar hem. Een blond jongetje dat uit zijn kinderschoentjes groeit, zijn rechterarm gestrekt op schouderhoogte, misschien een ietsje hoger nog. Een normale houding voor een nieuwsgierig, actief kind, maar ongewoon voor een portret.

Gladigau heeft een voorkeur voor de eerder tijdens de sessie genomen bezadigder foto's waarop alle geportretteerden in de lens kijken, met hun handen gevouwen in hun schoot. Maar zijn werknemer is er niet van af te brengen, en Gladigau kan geen reden vinden om niet aan zijn verzoek te voldoen. Hij kiest een eenvoudig lijstje uit de middelste prijsklasse en pakt het portret netjes in.

De zorgvuldig verstelde kleren en uitstekende jukbeenderen in dit en de volgende portretten zijn voor Gladigau pijnlijk om aan te zien. Papi is vrijwel dagelijks bij hem, met hetzelfde gezicht, hetzelfde jasje en dezelfde schoenen. Maar in de eenzaamheid van de donkere kamer, zie je het op de afdrukken maar al te duidelijk, scherp, helder:

het menu van aardappels en kool, het behelpen en bekrimpen van 's mans leven, van zijn vrouw, van zijn zoon met de scheve arm. Zoudra hij kan, maakt Gladigau van Papi's werk een volle baan.

Nu is er genoeg geld om naar een betere woning te verhuizen. De huurkazernes bij het station zijn goed onderhouden, licht en schoon, en Helmut, nu ontgroeid aan het bed van zijn ouders, kan zijn eigen kamer krijgen. Hun nieuwe burens zijn aardig en proper op hun huis, en voor Helmut zijn er genoeg buurtkinderen om mee te spelen. In het begin is hij nog verlegen en kijkt hij liever naar de treinen die het station in- en uitrijden. Lange ochtenden worden doorgebracht met staren uit het keukenraam, terwijl achter hem zijn moeder zingt onder het koken en poetsen. Al gauw echter begint hij de treinen te observeren vanaf het trapportaal en later vanaf de stoep. Het duurt niet lang of hij is de treinen vergeten en rent over de binnenplaats met de andere kinderen, speelt rumoerig nu eens verstopperij en dan weer krijgertje.

Mutti zoekt haar zoon in de woning, op het trapportaal, buiten op de stoep, ziet hem rennen. Ze zit een hele middag aan het keukenraam om hem te zien spelen. Mutti ziet wel hoe de rechterarm van haar zoon achter hem aan sleept onder het hollen. Hoe zijn rechterschouder lager hangt, en hoe hij telkens zijn tred aanvult met een huppelpasje, om de rechterzijde de kans te geven de rest van zijn tenger gestel in te halen. Ze ziet ook dat Helmut zelf zich hiervan niet bewust is. Haar aandacht verplaatsend naar andere kinderen, ziet ze voetjes zonder schoenen over de ruwe grond hinken. Bleke gezichtjes en ogen met donkere kringen van de honger, afgebeten nagels en onverzorgde vlechtjes. Natuurlijk, schoenen kun je kopen en voedsel ook. Zeker, slechte gewoonten kun je afleren en je haar kun je borstelen. Helmut is niet te genezen door welvaart, door voedsel of door tucht. Maar geen van de buurtkinderen lacht hem uit of kijkt hem na. En hoewel ze nooit die gewoonte opgeeft van kijken, van controleren, gunt Helmut's Mutti zich wel een gevoel van opluchting.

Maar met school komt er een verandering. De gymnastiekleraar verordent een grondige inspectie van zijn nieuwe leerlingen. Zonder hemd staan ze in de houding op volgorde van grootte. Degenen die

worden geacht een speciale aanpak te behoeven, worden uit de rij gehaald en verzamelen zich in een rommelig groepje in een hoek van het gymlokaal. Helmut belandt tussen de dikke jongens en de zwakke jongens met een slecht gebit, en begrijpt niet waarom. Wanneer voor de zwijgende ogen van zijn klas is vastgesteld dat hij niet zoals de anderen zijn rechterarm tot boven de schouder kan heffen, weet Helmut dat er iets aan hem mankeert.

Thuis huilt Mutti, en later tiert Papi. De volgende dag loopt hij met Helmut naar school en eist dat zijn zoon samen met de gezonde jongens mag sporten. Op de binnenplaats met de buurtkinderen of 's zomers aan het strand heeft hij nooit problemen gehad.

Papi wordt verzocht te wachten in de grote vestibule. Er is geen stoel, dus blijft hij bij de deur staan, aan de rand van het glanzend gewreven parket. Een les eindigt, een andere begint en Papi is nu wel erg laat voor zijn werk. In de stilte herinnert hij zich Helmut's geboorte. Dezelfde gangen, dezelfde brede zwaaiendeuren, hetzelfde gesmoorde, beschaamde gevoel over zijn zoon. Hij verwenst de artsen, neemt hun kwalijk dat ze tussen hem en zijn kind komen. Verwenst het schoolhoofd, al protesteert hij niet wanneer hij ten slotte bericht krijgt. De school zal de beslissing niet intrekken. Helmut zal oefeningen doen als aanvulling op zijn dagelijkse heilgymnastiek, maar geen groepssporten, als zijn toestand niet verbetert. Papi leest het briefje, pakt zijn jas en hoed en vertrekt.

Die avond thuis neemt Helmut's vader hem op zijn knie. Hij is een stevig baasje, troetelkind van zijn Mutti en Papi, en hij zal hard werken om zich op school te bewijzen. Ze zullen het samen doen, alle drie. De kracht van het gezin zal overwinnen.

Maar nog steeds hoort Helmut bij de dikke jongens en de zwakke jongens met de slechte gebitten, en nog steeds kan hij niet een bal boven schouderhoogte gooien. Thuis worden de tweemaal per dag gedane oefeningen inspannender, minder gezellig, vooral wanneer hij ze met zijn vader doet. In de wc aan het eind van de gang bekijkt hij nauwlettend de dunne spierkronkel onder zijn rechtersleutelbeen. In het brede glimmende winkelraam van de bakkerij ziet hij hoe zijn rechterarm erbij hangt: lang en scheef, te dicht tegen zijn smalle borst gedrukt.

Helmut speelt nog steeds op de binnenplaats met de buurtkinderen, maar Mutti ziet hem ook vaak staan bij de hoge schutting aan het andere eind van de huurkazerne, en tussen de latten door staren naar de in- en uitrijdende treinen. Het is geen groot station, maar de meeste dagen zijn er wel twee of drie passagierstreinen die arriveren uit andere steden, en vertrekken naar verafgelegen plaatsen. Dresden, Hamburg, Leipzig, Kassel, Keulen.

Helmut houdt zich niet bezig met nummers van locomotieven of rijtuigtypen. Hij houdt van tijden en bestemmingen, aankomsten en vertrekken. Hij kijkt graag naar de mensen, in groepen of alleen, met steekwagens vol bagage of zonder iets bij zich. Aan hun andere-stadse tred en kleren kan hij zien of iemand nog nooit in Berlijn is geweest.

Helmut is niet altijd alleen bij de hoge schutting. Zijn encyclopedische kennis van de dienstregeling maakt indruk op veel van de andere jongetjes. Hij sluit ook vriendschap met de stationschefs, vraagt ze uit over aankomsten en afstanden door de stangen van de tourniquet. Algauw mag hij het perron op, waar hij de geknipte kaartjes van de reizigers verzamelt bij het uitstappen. Degenen die zijn arm en zijn zorgvuldig verstelde kleren opmerken, laten soms een grotschen in zijn hand glijden. Helmut schaamt zich een beetje voor zo'n gebaar: ervan overtuigd dat zijn ouders het niet goed zouden vinden, niet zo zeker van de reden ervan. Maar nooit weigert hij de gaven van de onbekenden: het vermogen lekkers te kopen is een machtig wapen in de strijd om vriendjes. Hij maakt een dankbaar gebruik van zijn toegang tot het spoorstation en zijn zakjes drop. Als verleende gunsten, niet als verzoeken om aanvaarding. De buurtkinderen komen vaak langs en kletteren achter hem aan de trap af over de binnenplaats naar het spoor.

De familiefoto's tonen een gezond jongetje, al flink groot, staande tussen zijn ouders, die beiden een ietsje vóór hem zijn gezeten. Hij draagt een matrozenpakje, het standaarduniform voor jongetjes op zon- en feestdagen. Zijn rechterarm rust op zijn moeders schouder en hij staat zo dat zijn linkerkant iets naar de camera is gewend. Het effect van beide is dat het zijn scheve borstkas minimaliseert en de vergroeide kromming van zijn arm verhuult. Drie of vier jaar lang

neemt het gezin een soortgelijke pose aan. De wijzigingen treden op in de kleren, Helmut's lengte en het langzaam grijs worden van zijn vaders baard. Het gezin lijkt tevreden, gezonder, de wangen ronder dan in voorgaande jaren. In weerwil van al het kunstig maskeren van het gebrek van hun zoon, zijn ze ontspannen. Nog steeds trots, nog steeds een eenheid, die langzamerhand uitgroeit tot iets als welvaart.

De puberteit en het Derde Rijk komen tegelijkertijd. Tot Helmut's schaamte krijgt hij niet alleen haar op zijn lichaam, maar verschijnt het dons dat onder zijn rechterarm zou moeten groeien hoger, zichtbaarder, onder zijn sleutelbeen. De vreemde peeskronkel onder de huid op zijn borst wordt geprononcerder naarmate zijn spieren zich duidelijker aftekenen.

Op school doen nu alle jongens gymnastiek, maar dat maakt Helmut's beperkte armbeweging alleen maar opvallender. Hij draagt een borstrok met lange mouwen, niet een hemd zoals de rest. Sommigen kijken naar hem onder het verkleden, anderen botsen tegen hem aan wanneer ze hem passeren in de lange gangen van de school. Mees-tentijds wordt er niet over gesproken.

Helmut kan goed leren en heeft op school een paar vriendjes. Thuis brengt hij de meeste middagen nog steeds door op het station, doorgaans alleen. Op sommige avonden vindt hij op weg naar huis de buurtjongens op de binnenplaats. Helmut blijft er een poosje bij staan terwijl zij worstelen en grappen, en zij vragen hem naar de treinen, maar luisteren maar half naar zijn antwoorden. Ze zitten nu in verenigingen waarvoor Helmut niet wordt uitgenodigd, ze hebben meer interesse gekregen voor de clubjes en straatgevechten, en drop is niet meer het lokkertje dat het vroeger was. Nu en dan komt een van de meisjes uit de buurt bij hem op het perron. Edda Biene, wachtend bij de postzakken, zuigend op haar lange vlechten, toekijkend wanneer Helmut de uitstappende reizigers begroet en hun kaartjes inneemt. De scheefheid van Helmut's arm is met de puberteit opvallender geworden en door de toegenomen welvaart zijn de passagiers royaler geworden. Helmut weet dat als hij een paar dagen spaart en Edda uitnodigt voor een ijsje in de winkel naast die van Gladigau, dat hij dan misschien haar hand mag vasthouden en dat ze hem wie weet zelfs haar benen zal laten zien in de steeg op weg naar huis.

Hij weet dat hij fit is, voelt dat hij zijn land een sterk hart en goede longen en vlugge benen te bieden heeft. Ook weet hij dat hij onvolmaakt is.

Helmut is nu zestien en van school af. Zijn dagen worden doorgebracht met zwalken tussen thuis en het station en zijn vader ergert zich aan het lanterfanten van zijn zoon. Bij Gladigau gaan de zaken goed. Hij heeft nieuwe fotoapparatuur, beter filmmateriaal en kan een extra paar handen goed gebruiken. Papi weet dat, neemt zijn zoon apart, stelt hem voor zich nuttig te maken. Helmut houdt hem graag te vriend en in de herfst grijpt hij zijn kans. Vóór het ontbijt al buiten om de eerste trein te begroeten, ziet Helmut dat de trottoirs glinsteren van een dikke ijzel van glas. De ochtendmenigte zoekt voorzichtig haar weg door de scherven naar de stationshekken, voor Gladigau langs, wiens ramen ongedeed zijn, maar die voor zich uit staart, bleek in het novemberlicht. Helmut neemt zijn sleutels, zoekt een bezem en veegt zonder een woord te zeggen, en dat stelt Gladigau op prijs. De jongen is nu de voor de hand liggende keus. Hij kan maandag, woensdag en vrijdagmiddag komen werken, en ook op zaterdag, als er boodschappen te lopen zijn. Werkgever, vader en zoon werken naast elkaar: rustig, bezig, efficiënt. Gladigau mag de jongen graag en behandelt hem goed, koestert hem zonder hem ooit te veel toe te geven.

Helmut houdt van de donkere kamer. Van het kalmerende geluid van de zacht stromende kraan en de alkalinelucht van de chemicaliën. Hij heeft het licht alleen aan wanneer hij moet schoonmaken en houdt van het mengen en laden in het rood van de veiligheidslamp of het diepe warme donker. Voor sommige opdrachten gebruikt Gladigau de nieuwe fotoapparatuur met de lange spoelen negatiefilm, en omdat Helmut zo grondig en methodisch in zijn werk is mag hij deze films ontwikkelen. Hij windt de lange rollen geduldig af, vingers bekwaam aan het werk zonder de hulp van ogen. Hij kan de baden goed timen, nadat hij de opnametijden heeft besproken met Gladigau, en de oude man is tevreden en trots op het inzicht van zijn leerling in het werk. Hoewel zijn werkgever de afdrukken altijd zelf maakt, mag Helmut van hem experimenteren met overgebleven chemicaliën en restjes negatief. Op stille middagen, wanneer de donkere